

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal

ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X

Aralık / December 2018, 22 (2): 1035–1057

Şâfiî Mezhebinde Şer‘u Men Kablenânın Hücet Değeri Üzerine Bir Değerlendirme*

An Evaluation on the Evidential Value of Pre-Islamic Divine Laws

(Sharia Man Qablanā) in Shafī Sect

Mehmet Selim Aslan

Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Ü. İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı

Assistant Professor, Van Yüzüncü Yıl Univ., Fac of Theology, Depart of Islamic Law

Van, Turkey

mehmet.selim.aslan@hotmail.com

orcid.org/0000-0002-6758-8203

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

* Bu makale, 17-20 Mayıs 2018’de Berlin’de düzenlenen “II. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Berlin Konferansı”da sözlü olarak sunulan ve basılmayan “Şâfiî Mezhebinde ‘Şer‘u Men Kablenânın Hücet Değeri Üzerine Bir Değerlendirme” adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş halidir./This paper is the final version of an earlier announcement called “An Analysis on the Evidential Value of ‘Shariah Laws of our Origin and Antecedents (Sharia Man Qablanā) in Shafī Se”, not previously printed, but orally presented at a symposium called II. International Social Sciences and Humanities Berlin Conference held in Berlin, Germany on May 17-20, the content of which has now been developed and partially changed.

Geliş Tarihi / Received: 05 Temmuz/July 2018

Kabul Tarihi / Accepted: 15 Ekim/October 2018

Yayın Tarihi / Published: 15 Aralık/December 2018

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December

Cilt / Volume: 22 **Sayı / Issue:** 2 **Sayfa / Pages:** 1035–1057

Atıf / Cite as: Aslan, Mehmet Selim. “Şâfiî Mezhebinde Şer‘u Men Kablenânın Hücet Değeri Üzerine Bir Değerlendirme [An Evaluation on the Evidential Value of Pre-Islamic Divine Laws(Sharia Man Qablanā) in Shafī Sect]”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 22/2 (December 2018): 1035–1057. <https://doi.org/10.18505/cuid.440015>

Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved. www.dergipark.gov.tr/cuid

**An Evaluation on the Evidential Value of Pre-Islamic Divine Laws
(Sharia Man Qablanā) in Shafii Sect**

Abstract: Carrying out analyses performed on the provisions of “Pre-Islamic Divine Laws”, which is described as the religious provisions introduced by the prophets before Prophet Muhammad is one of the questions of debate in Shafii Sect. The reason laying out of this controversy is based on the question, whether the provisions enunciated via the prophets before the Prophet Muhammad are recognized within the legal aspect, or not. On the other hand, there is no controversy between the procedural, on non-binding for Muslims, about of the previous divine communiqués, which are not mentioned in the Qur’ân or the sunnah, and previous divine messages with evidence that they were abolished despite their presence in these two sources. In the same way, there is no debate about the fact that the provisions of the previous divine religions that were in force for Muslims, such as fasting, also remained in force for Muslims. In this case, with taking part in the Qur’ân or the sunnah, the provisions that there is no evidence about whether they abolished or not, it is debated that they are for Muslims binding or not. In this study, our objective is to carry out analyses and researches on the methodological conceptions of Imam Shafii and Shafii lawmen with regards to Pre-Islamic Divine Laws, which have no evidence for being retained in force or being abolished for Muslims despite being mentioned in the Qur’ân or the sunnah, as well as on the level of theoretical conceptions of these scribes being put into practice within the scope of fiqh examples.

Summary: It is a must to identify the scope of Pre-Islamic Divine Laws (Sharia Man Qablanā) [shariah of those before us], which is discussed in terms of being recognized as a shariah evidence by the Shafii lawmen before analyzing the opinions of Shafii Sect followers. Yet, setting forth the opinions in a healthy manner is based on the identification of the question of debate. Within this context, it is a must to draw up the lines and borders in what the Shafii lawmen / lawyer and canonists / judiciary mean by the term “Pre-Islamic Divine Laws (Sharia Man Qablanā)” in order to designate the practical results of methodological discussions on Pre-Islamic Divine Laws. Sharia Man Qablanā, of which lexical meaning is “shariah of those before us” is defined in fiqh as follows: “These are the religious provisions acquainted by the prophets before Prophet Muhammad”. In fact, this definition can be categorized as “general” in terms of the evidential value of Sharia Man Qablanā. In that, since it is not possible to carry out an analysis on the reliability of the informational value in the previous divine notices, which cannot be conferred neither in the Holy Qur’ân and the sunnah, each and every lawmen and canonists, including those recognizing Sharia Man Qablanā as hujjat (proof), have come to an agreement that the early divine notices that are not mentioned in the Holy Qur’ân and sunnah will not be recognized in terms of its informational value for Muslims, thus being besides the mark to discuss its validity and bindingness. In this case, the outlines of Sharia Man Qablanā, as controversial in terms of its hujjat value, must be specified. Belonging the earlier divine religions as per the works of lawmen, Sharia Man Qablanā is subjected to a categorization of four part with regard to provisions mentioned in the Holy Qur’ân or the sunnah, whether they are recognized as hujjat by Muslims.

1. The provisions that are not mentioned in the Holy Qur’ân or the sunnah, yet being mentioned only in the earlier monotheistic revelations. The fiqh lawmen have come to an agreement that these provisions are not binding for Muslims, and even that it is not permissible to act in

accordance with these provisions. Because, there is no certain information on whether these provisions are reliable.

2. The earlier divine notices, which have been proven to be nullified for Muslims, despite being mentioned in the Holy Qur'ân or the sunnah. Since these divine notices have lost their validity, there is a consensus among Muslims that they are not recognized as hujjat. The following hadith is shown as an example as of from the sunnah for this part "Pillage was not halal to those before me, but not it is halal to me" (Muslim, "Masâjid", 56). In that, this hadith indicates that prohibition with regards to the pillage, which was not permissible to the earlier ummahs (nations), is not recognized by Muslims. Thus, rendering pillage as not halal cannot be attributed to Muslims.

3. The provisions of earlier divine religions, which remained in force about Muslims. The canonists exemplify this matter with "fasting". It can be understood from the verse "O ye who believe! Fasting is prescribed to you as it was prescribed to those before you, that ye may (learn) self-restraint." (al-Baqara 2/183) that the fasting was a provision as prescribed for the earlier ummahs, which remained in force for Muslims as well. There is no controversy on the matter that fasting is prescribed for Muslims too, as it can be clearly seen from the verse. The hadith of the Prophet Muhammad "It (sacrificing an animal for God) is the sunnah from your Ancestor Ibrahim" (Ibn Majah, "Adâhi", 3) can be shown as an example that sacrificing an animal for god is applicable to Muslims as well. As a matter of fact, this hadith attests that sacrificing an animal for god is applicable to Muslims, as it is in the religion of the Prophet Ibrahim.

4. The provisions from earlier divine religions, which have no evidence whether they were revoked or remained in force for Muslims. The canonists cannot find any evidence for the provisions with regards to the alternative utilization of something between the partners to be recognized as applicable for Muslims within the scope of the following verses: "Here is a she-camel: she has a right of watering, and ye have a right of watering, (severally) on a day appointed" (al-Shu'ara 26/155) and "And tell them that the water is to be divided between them: Each one's right to drink being brought forward (by suitable turns)" (al-Qamar 54/28). Similarly, there is no evidence that the provisions concerning the retaliation, as prescribed in Torah, whether they remained in force or were revoked, as it can be seen in the verse "We ordained therein for them: "Life for life, eye for eye, nose or nose, ear for ear, tooth for tooth, and wounds equal for equal" (al-Ma'ida 5/45).

Keywords: Islamic Law, Shafî Sect, Pre-Islamic Divine Laws, Evidence, Fiqh Matter

Şâfiî Mezhebinde Şer'u Men Kablenânın Hüccet Değeri Üzerine Bir Değerlendirme

Öz: Hz. Muhammed'den önceki peygamberlerin getirmiş oldukları dinî hükümler olarak tarif edilen "şer'u men kablenâ"ya dayanarak hükümleri istinbât etme hususu Şâfiîler arasında tartışılabilir konulardandır. ihtilafın sebebi Hz. Muhammed'den önceki peygamberler vasıtasıyla bildirilen hükümlerin Müslümanlar nezdinde hukukî bir değer ifade edip etmemesidir. Öte yandan Kitap veya sünnette zikredilmeyip sadece önceki semavî kitaplarda geçen hükümlerin ve bu iki kaynakta yer almasına rağmen Müslümanlar hakkında mensûh olduğuna dair delil bulunan önceki ilahî hükümlerin Müslümanları bağlamayacağı hususunda fakihler arasında herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Aynı şekilde oruç gibi Müslümanlar hakkında da yürürlükte kalan önceki ilahî dinlere ait hükümlerin onları bağlayacağı hususunda herhangi bir tartışma

bulunmamaktadır. Kitap veya sünnette yer almakla birlikte neshedilip edilmediğine ilişkin delil bulunmayan hükümlerin Müslümanlar için bağlayıcı olup olmadığı ise tartışmalıdır. Bu çalışmada öncelikle İmam Şâfiî'nin ve Şâfiîlerin Kur'an veya sünnette yer almasına rağmen Müslümanlar açısından yürürlükte bırakıldığına veya yürürlükten kaldırıldığına ilişkin delil bulunmayan şer'u men kablenâ ile ilgili metodolojik anlayışlarını ve akabinde bu fakihlerin teorik anlayışlarını pratikte ne kadar işletip işletmediklerini fikhî örnekler üzerinde inceleme konusu yapmayı amaçlamaktayız.

Özet: Şâfiîlerin görüşüne geçmeden önce Şâfiî usulcüler arasında şer'î bir delil olup olmayacağı tartışılan şer'u men kablenânın mahiyetinin belirlenmesi gerekmektedir. Zira görüşleri sağlıklı bir biçimde ortaya koymak, tartışma konusunun belirlenmesine bağlıdır. Bu itibarla, şer'u men kablenâ konusundaki metodolojik tartışmaların pratik sonucunu belirleyebilmek için Şâfiî usulcü ve fakihlerin şer'u men kablenâ teriminden neyi kastettiklerinin çerçevesini çizmek gerekir.

Sözlükte “bizden öncekilerin şeriatı” manasına gelen şer'u men kablenâ, fikhî dilinde “Hz. Muhammed'den önceki peygamberler vasıtasıyla bildirilen dinî hükümlere” denir. Aslında bu tanım şer'u men kablenânın delil değeri bakımından genel bir tanımıdır. Çünkü Kitap ve sünnette yer almayan önceki ilahî hükümlerin bilgi değerinin sıhhatini değerlendirmeye tâbi tutma imkânı bulunmadığı için, şer'u men kablenâyı hüccet olarak kabul edenler dâhil bütün usulcü ve fakihler Kitap ve sünnette zikredilmemiş önceki ilahî tebliğlerin Müslümanlar bakımından herhangi bir bilgi değeri kazanamayacağı ve dolayısıyla onun geçerlilik ve bağlayıcılığında söz edilemeyeceği hususunda ittifak etmişlerdir. Bu takdirde, hüccet değeri üzerinde tartışmaların yapıldığı şer'u men kablenânın çerçevesi belirlenmelidir. Usul eserlerinde şer'u men kablenâ, önceki ilahî dinlere ait olup Kitap veya sünnette zikredilmiş olan hükümlerin Müslümanlar bakımından hüccet sayılıp sayılmaması açısından dörtlü bir taksime tâbi tutulmaktadır:

1. Kitap veya sünnette zikredilmeyip sadece önceki semavî kitaplarda geçen hükümler. Bu hükümlerin Müslümanları bağlamayacağı, hatta bu gibi hükümlerle amel etmenin caiz olmayacağı hususunda fukahâ arasında ittifak vardır. Çünkü bunların sıhhati hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır.
2. Kitap veya sünnette yer almasına rağmen Müslümanlar hakkında mensûh olduğuna dair delil bulunan önceki ilahî tebliğler. Bunlar neshedildiği için Müslümanlar açısından hüccet sayılmayacağı hususunda fikir birliği vardır. Bu kısım için sünnetten “Ganimet alma benden öncekilerden hiç kimseye helal kılınmadığı hâlde bana helal kılındı,” (Müslim, “Mesâcid”, 56) hadisi örnek gösterilir. Çünkü bu hadis, önceki ümmetlere ganimet ile ilgili yasak hükmünün Müslümanlar açısından söz konusu olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla ganimetin yasak olması Müslümanları bağlamaz.
3. Müslümanlar hakkında da yürürlükte kalan önceki ilahî dinlere ait hükümler. Fakihler buna oruç ibadetini örnek gösterirler. Çünkü “Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı” (el-Bakara 2/183) âyetinden orucun farz olması önceki ümmetlere ait bir hüküm olduğu ve aynı zamanda Müslümanlar hakkında da yürürlükte kaldığı anlaşılmaktadır. Âyetin açık ifadesi bulunduğu için oruç farzasının Müslümanlar hakkında da söz konusu olduğu noktasında herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Hz. Peygamber'in “O (kurban kesme), atanız İbrahim'in sünnetidir” (İbn Mâce, “Edâhî”, 3) tarzındaki hadisi de kurban kesmenin Müslümanlar açısından geçerli olduğuna ilişkin örnek olarak

gösterilebilir. Zira bu hadis kurban kesmenin Hz. İbrahim'in dininde olduğu gibi Müslümanlar hakkında da geçerli olduğuna delalet etmektedir.

4. Müslümanlar hakkında yürürlükten kaldırıldığına veya yürürlükte bırakıldığına dair delil bulunmayan önceki ilahî dinlere ait hükümler. Fakihler buna "...İşte bir dişi deve! Onun (belli bir gün) su içme hakkı var, sizin de belli bir gün su içme hakkınız vardır," (eş-Şu'arâ 26/155) ve "Onlara suyun (deve ile) kendileri arasında (nöbetleşe) paylaştırıldığını bildir. Her su nöbetinde sahibi hazır bulunsun" (el-Kamer 54/28) âyetlerinde geçen ortak bir şeyin ortaklar arasında nöbetleşe kullanımına ilişkin hükmün (mühâyee) Müslümanlar için de söz konusu olup olmadığı ile ilgili herhangi bir delil bulunmamaktadır. Aynı şekilde "Onda (Tevrat'ta) üzerlerine şunu da yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir. Yaralar da kısasa tabidir," (el-Mâide 5/45) âyetinde kısasla ilgili hükümlerin Tevrat'ta yer aldığı belirtilmekle birlikte bu hükümlerin Müslümanlar bakımından yürürlükte kalıp veya yürürlükten kaldırıldığına ilişkin herhangi bir delil bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Şâfiî Mezhebi, Şer'u Men Kablenâ, Delil, Fikhî Mesele

GİRİŞ

Kitap, sünnet, icmâ ve kıyas dört mezhep fukahâsi tarafından ittifakla hüccet olarak kabul edilmesine rağmen mesâlih-i mürsele, istihsân, örf, sedd-i zerâyi', sahabî kavli, şer'u men kablenâ ve istishâbın delil olup olmadığı hususu ihtilâfıdır. Bu çalışmada ele alacağımız konu, Şâfiî mezhebine göre şer'u men kablenânın hüküm istinbâtında şer'î bir delil sayılıp sayılmayacağı hususudur. Bu bağlamda öncelikle İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) *şer'u men kablenânın* hüccet olup olmadığıyla ilgili usulî görüşünü kendi eserlerine bakarak ortaya koymaya çalışacağız. İkinci olarak fikhî meselelere getirmiş olduğu çözümlerde şer'u men kablenâyâ dayanıp dayanmadığını belirlemeye gayret edeceğiz. Akabinde Şâfiîlerin metodolojik olarak şer'u men kablenâyâ ilişkin yaklaşımlarını ve bu yaklaşımların ne derece fıkha yansıdığını inceleme konusu yapacağız. Başka bir deyişle, Şâfiîlerin şer'u men kablenâyâ ilişkin teorik olarak savduklarını pratik alanda ne derece uyguladıklarını inceleyeceğiz.

Konuyla ilgili görüşlere geçmeden önce şer'î bir delil olup olmayacağı tartışılan şer'u men kablenânın mahiyetinin belirlenmesi gerekmektedir. "Bizden öncekilerin şeriatı" manasına gelen şer'u men kablenâ, fıkıh usulünde "Hz. Muhammed'den önceki peygamberler vasıtasıyla bildirilen dinî hükümlere" denir. Aslında bu tanım şer'u men kablenânın delil değeri bakımından genel bir tanımdır. Çünkü Kitap ve sünnette yer almayan önceki ilahî hükümlerin bilgi değerinin sıhhatini değerlendirmeye tâbi tutma imkânı bulunmadığı için, şer'u men kablenâyı hüccet olarak kabul edenler dâhil bütün usulcü ve fakihler Kitap ve sünnette zikredilmemiş önceki ilahî hükümlerin Müslümanlar bakımından herhangi bir bilgi değeri kazanamayacağı ve dolayısıyla onun geçerlilik ve bağlayıcılığından söz edilemeyeceği hususunda ittifak etmişlerdir.¹ Usul eserlerinde şer'u men kablenâ, önceki ilahî dinlere ait olup Kitap veya sünnette zikredilmiş olan

¹ Bu konuda bk. İbrahim Kâfi Dönmez, "Şer'u Men Kablenâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 39: 15.

hükümlerin Müslümanlar bakımından hüccet sayılıp sayılmaması açısından dörtlü bir taksime tâbi tutulmaktadır:

1. Kitap veya sünnette zikredilmeyip sadece önceki semavî kitaplarda geçen hükümler. Bu hükümlerin Müslümanları bağlamayacağı, hatta bu gibi hükümlerle amel etmenin caiz olmayacağı hususunda fukahâ arasında ittifak vardır. Çünkü bunların sıhhati hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır.² Bizden önceki ümmetlerin ilâhî kitapları tahrife uğradığı için metinlerine güvenilmemektedir. Nitekim “Onlardan (Kitap ehlinde) bir grup var ki, Kitap’tan olmadığı hâlde Kitap’tan sanasınız diye (okudukları) Kitap’tanmış gibi dillerini eğip bükerler ve “Bu Allah katındandır” derler. Hâlbuki o, Allah katından değildir. Bile bile Allah’a karşı yalan söylerler,” (Âl-i İmrân 3/78) âyeti önceki ilahî kitapların tahrif edildiğini göstermektedir.³

2. Kitap veya sünnette yer almasına rağmen Müslümanlar hakkında mensûh olduğuna dair delil bulunan önceki ilahî hükümler. Bunlar neshedildiği için Müslümanlar açısından hüccet sayılmayacağı hususunda fikir birliği vardır.⁴ Örneğin “Yahudilere tırnaklı hayvanların hepsini haram kıldık. Sığır ve koyunların ise, sırtlarında ve bağırsaklarında bulunanlar ya da kemiklerine karışanlar dışındaki içyağlarını onlara haram kıldık. İşte böyle, azgınlıkları sebebiyle onları cezalandırdık. Biz elbette doğru söyleyenleriz,” (el-En’âm 6/146) âyetinde zikredilen yiyeceklerle ilgili yasağın Müslümanlar açısından söz konusu olmadığı hususunda icmâ vardır. Çünkü bu âyetin sonunda belirtildiği üzere Yahudilere söz konusu yiyeceklerin haram kılınması onların azgınlıkları sebebiyle olduğu belirtilmektedir. Bu da bu hükmün Yahudilere münhasır olduğunu göstermektedir. Zira “Yahudilerin yaptıkları zulüm ve birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları, kendilerine yasaklanmış olduğu halde faiz almaları, insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle önceden kendilerine helâl kılınmış temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldık...” (en-Nisâ 4/160-161) âyetinde Müslümanlar için yasaklanan maddeler arasında Yahudiler için azgınlıkları sebebiyle yasaklanan maddelerin yer almadığı belirtilmektedir. Ayrıca En’âm sûresinin 145.⁵ âyetinde Müslümanlar için sadece leş, akıtılmış kan, domuz eti ve Allah’tan başkası adına kesilen hayvanların yasaklandığının yer alması, söz konusu yasakların sadece Yahudiler için konduğunu ve dolayısıyla Müslümanlar hakkında böyle bir yasağın bulunmadığını göstermektedir. Bu âyetlerden En’âm sûresinin 146. âyetinde yer alan ve önceki ilahî dinlere ait olan yasak hükmünün Müslümanlar hakkında geçerli olmadığı anlaşılmaktadır. Bu kısım için sünnetten “Ganimet almadan öncekilerden hiç kimseye helal kılınmadığı hâlde bana helal kılındı,”⁶ hadisi örnek gösterilir.⁷ Çünkü bu hadis, önceki ümmetlere ganimet ile ilgili yasak hükmünün Müslümanlar açısından söz konusu olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla ganimetin yasak olması Müslümanları bağlamaz.

² Bu tartışma hakkında bk. Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî el-Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavviz ve Adil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 16: 57.

³ Mustafa Dîb el-Buğâ, *Eserü'l-edilleti'l-muhtelef fi'hâ fi'l-fikhi'l-İslamî* (Dımaşk: Dârü'l-İmam Buhârî, ts.), 532-533.

⁴ Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît fi usûli'l-fikh*, nşr. Ömer Süleyman el-Eşkar, 2. Baskı (Kahire: Dârü Safve, 1992), 6: 42.

⁵ قُلْ لَا أُجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خنزِيرٍ فَإِنَّهُ رَجَسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ

⁶ وَأَجَلْتُ لِي الْعَنَائِمَ وَلَمْ تَجَلْ لِأَخِي قَبِيلِي Müslim, “Mesâcid”, 56.

⁷ Bu konuda bk. Mustafa Dîb, *Eserü'l-edilleti'l-muhtelef fi'hâ*, 533.

3. Müslümanlar hakkında da yürürlükte kalan önceki ilahî dinlere ait hükümler. Fakihler buna oruç ibadetini örnek gösterirler. Çünkü “Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı” (el-Bakara 2/183) âyetinden orucun farz olması önceki ümmetlere ait bir hüküm olduğu ve aynı zamanda Müslümanlar hakkında da yürürlükte kaldığı anlaşılmaktadır. Âyetin açık ifadesi bulunduğu için oruç farzasının Müslümanlar hakkında da söz konusu olduğu noktasında her hangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Hz. Peygamber’in “O (kurban kesme), atanız İbrahim’in sünnetidir”⁸ tarzındaki hadisi de kurban kesmenin Müslümanlar açısından geçerli olduğuna ilişkin örnek olarak gösterilebilir. Zira bu hadis, kurban kesmenin Hz. İbrahim’in dininde olduğu gibi Müslümanlar hakkında da geçerli olduğuna delalet etmektedir.

4. Müslümanlar hakkında yürürlükten kaldırıldığına veya yürürlükte bırakıldığına dair delil bulunmayan önceki ilahî dinlere ait hükümler. Fakihler buna “...İşte bir dişi deve! Onun (belli bir gün) su içme hakkı var, sizin de belli bir gün su içme hakkınız vardır,” (eş-Şu‘arâ 26/155) ve “Onlara suyun (deve ile) kendileri arasında (nöbetleşe) paylaştırıldığını bildir. Her su nöbetinde sahibi hazır bulunsun” (el-Kamer 54/28) âyetlerinde geçen ortak bir şeyin ortaklar arasında nöbetleşe kullanımına ilişkin hükmün (mühâyee) Müslümanlar için de söz konusu olup olmadığı ile ilgili herhangi bir delil bulunmamaktadır. Aynı şekilde “Onda (Tevrat’ta) üzerlerine şunu da yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir. Yaralar da kısasa tabidir,” (el-Mâide 5/45) âyetinde kısasla ilgili hükümlerin Tevrat’ta yer aldığı belirtilmekle birlikte bu hükümlerin Müslümanlar bakımından yürürlükte kalıp veya yürürlükten kaldırıldığına ilişkin herhangi bir delil bulunmamaktadır.

Bu bilgilerden hareketle önceki ilahî dinlere ait bir hükmün şer‘u men kablenânın dördüncü grubunda yer alabilmesi, yani hüccet sayılıp sayılmayacağı tartışma konusu edilen hükümlerden kabul edilebilmesi için, a. Kitap veya sünnette zikredilmiş olması, b. Müslümanlar hakkında yürürlükten kaldırıldığına ilişkin herhangi bir delilin bulunmaması, c. Müslümanlar bakımından yürürlükte bırakıldığına dair delil bulunmaması⁹ gibi üç şartın arandığı anlaşılmaktadır.

Kitap veya sünnette yer alan, fakat neshedilip edilmediğine ve böylece Müslümanlar bakımından da bağlayıcı olup olmadığına dair delil bulunmayan önceki şeriatlara ait hükümlerin İslam Hukukunun teşri kaynağı sayılıp sayılmaması fakihler arasında tartışmalı bir konudur. Hanefî ve Mâlikîlerin çoğunluğuna ve Ahmed b. Hanbel’den rivayet edilen iki görüşünden birine göre şer‘u men kablenâ İslam Hukukunun kaynakları arasında yer almaktadır. Bu görüşü benimseyenlere göre bu grupta yer alan şer‘u men kablenâ Müslümanlar bakımından bağlayıcıdır. Dolayısıyla bununla amel etmek gerekir.¹⁰ Şer‘u men kablenâ ile ilgili bu kısa değerlendirmeden sonra asıl konumuz olan Şâfiî mezhebinde şer‘u men kablenânın hüccet sayılıp sayılmadığı meselesine geçebiliriz.

⁸ İbn Mâce, “Edâhî”, 3.

⁹ Bu konuda bk. Dönmez, “Şer‘u Men Kablenâ”, 39: 16-17.

¹⁰ Mustafa Dîb, *Eserü’l-edilleti’l-muhtelef fihâ*, 534-535.

1. İMAM ŞÂFİİ'NİN ŞER'U MEN KABLENÂ İLE İLGİLİ GÖRÜŞÜ

Görebildiğimiz kadarıyla İmam Şâfiî'nin *er-Risâle* adlı usul eserinde şer'u men kablenâ ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. *el-Ümm* adlı fûru eserinde ise onu hüküm istinbâtında şer'î delillerden saydığını gösteren bir takım fikhî çözümler bulunmaktadır.¹¹ Nitekim Şâfiîlerden Cüveynî (ö. 478/1085), Müslümanlar bakımından yürürlükten kaldırıldığına ilişkin delil bulunmayan şer'u men kablenânın şer'î delillerden olup olmadığı hususunda ihtilaf bulunduğunu ve bazı usulcülerin onunla amel edilmesi gerektiği görüşünü savunduklarını belirttikten sonra İmam Şâfiî'nin de bu görüşe meylettiğini, hatta yiyeceklerle ilgili hükümleri şer'u men kablenâ üzerine bina ettiğini bildirir ve bu hususta Şâfiîlerin çoğunluğunun ona tâbi olduğunu belirtir.¹² Şâfiî usulcülerinden Sem'ânî (ö. 489/196) de fakihlerin önceki peygamberlerin şeriatları ile ilgili görüşlerini aktarırken İmam Şâfiî'nin Hz. Peygamber'in önceki ilahî hükümlere ittiba etmekle mükellef tutulduğu görüşünde olduğunu, hatta bazı kitaplarında bu görüşe meylettiğini aktarır. Sem'ânî, bu kapsamda kaynak vermeksizin İmam Şâfiî'nin yiyecekler bölümünde (كتاب الأطعمة) bazı hükümleri şer'u men kablenâ üzerine bina ettiğinin söylendiğini de ifade eder.¹³ Gazzâlî (ö. 505/1111) de İmam Şâfiî'nin bir hayvanın etinin helal olup olmadığı hususunda naslara ve sahâbeden gelen eserlere başvurulacağını, bunlarda hükmü bulunmazsa bu durumda Arapların güzel veya iğrenç gördüğüne göre hareket edileceğini, bu da olmazsa, neshedilmemiş olan şer'u men kablenâya tâbi olunacağını söylediğini aktarır.¹⁴ Buna karşılık Zencânî (ö. 656/1258), İmam Şâfiî'ye göre bizden öncekilerin şeriatlarının şer'î bir delil olmadığını söylerken,¹⁵ İsnevî (ö. 772/1371), konu hakkında İmam Şâfiî'nin biri olumlu, diğeri olumsuz olmak üzere iki görüşünün bulunduğunu belirtir.¹⁶

Görüldüğü üzere İmam Şâfiî'nin konu hakkındaki görüşü usul eseri olan *er-Risâle*'de yer almadığı için *el-Ümm* adlı fûru eserinde fikhî meselelere getirmiş olduğu çözümlerden

¹¹ Bu husustaki örnekler için bk. Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Ümm*, thk. Rıf'at Fevzî Abdülmuttalip (b.y.: Dârü'l-Vefâ, 2001), 5: 44, 61-62, 128-129; 8: 183.

¹² Bu ihtilaflar hakkında bk. İmâmü'l-Harameyn Abdülmelik b. Abdullah b. Yusuf el-Cüveynî, *el-Burhân fî usûli'l-fikh*, thk. Abdülazîm ed-Dîb (b.y.: y.y., 1399/1978), 503.

¹³ Ebû'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdülcebbâr es-Sem'ânî, *Kavâtü'ü'l-edille fî usûli'l-fikh*, thk. Abdullah b. Hâfız b. Ahmed el-Hakemî (Riyad: Mektebu't-Tevbe, 1998), 2: 211. *Kavâtü'ü'l-edille*'yi tahkik eden Abdullah el-Hakemî, bu hususa Cüveynî'nin işaret ettiğini, fakat İmam Şâfiî'nin *el-Ümm* adlı eserinde yiyecekler bölümünde (كتاب الأطعمة) şer'u men kablenâya dayandığı ile ilgili herhangi bir şeye rastlayamadığını belirtir. Abdullah el-Hakemî, Gazzâlî'nin de *el-Menhûl* adlı usul eserinde İmam Şâfiî'nin bu bölümde bazı fikhî meseleleri şer'u men kablenâya dayanarak hükmü bağladığını nakleder. Bu husus için bk. Sem'ânî, *Kavâtü'ü'l-edille*, 2: 211 (2. dipnot).

¹⁴ Hüccetü'l-İslam Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Menhûl min ta'likâti'l-usûl*, thk. Muhammed Hasan Heyto (b.y.: y.y., ts.), 232-233. *Menhûl*'ü tahkik eden Hasan Heyto da *el-Ümm*'ün bu bölümünde İmam Şâfiî'ye ait şer'u men kablenâyı hüccet saydığıyla ilgili herhangi bir sözünü bulamadığını söyler.

¹⁵ Bu görüşler hakkında bk. Ebû'l-Menâkıb Şihâbüddîn Mahmud b. Ahmed b. Mahmud b. Bahtiyâr ez-Zencânî, *Tahrîcü'l-fürû' ale'l-usûl*, thk. Muhammed Edîb Salih, 4. Baskı (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1982), 369.

¹⁶ Bununla ilgili olarak bk. Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahim b. el-Hasen el-İsnevî, *et-Temhîd fî tahrîci'l-fürû' ale'l-usûl*, thk. Muhammed Hasan Heyto, 2. Baskı (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981), 441.

hareket edilerek ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu hususta açık bir ifadesi bulunmadığı için Şâfiîler Mezhep İmamlarına farklı görüşleri nispet etmektedirler. Ancak genel kanaat onun şer'u men kablânâyı hüccet gördüğü ve dolayısıyla onu hüküm istinbâtında şer'î delillerden saydığı yönündedir. Ayrıca fûru eseri olan *el-Ümm*'deki fikhî çözümlerden onun bu tür hükümlerin Müslümanlar açısından geçerli ve bağlayıcı olduğu şeklindeki görüşü benimsediği anlaşılmaktadır.

2. ŞÂFİİLERİN ŞER'U MEN KABLENÂNIN HÜCCET SAYILIP SAYILMAYACAĞINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Şer'u men kablânın şer'î delillerden sayılıp sayılmaması Şâfiîler arasında tartışmalı bir konudur. Şöyle ki, Mâverdî (ö. 450/1059), Allah'ın Kitab'ında bizlere zikrettiği şer'u men kablânadan sadece Hz. İbrahim'in şeriatının bizleri bağladığını savunur ve bu görüşü için "Sonra da sana, Hakka yönelen İbrahim'in dinine uy ... diye vahyettik" (en-Nahl 16/123) âyetini delil olarak gösterir.¹⁷ Cüveynî (ö. 478/1085) ve Sem'ânî (ö. 489/196), neshedildiğine dair delil bulunmayan şer'u men kablânın hüccet olmasına aklın engel olmadığını belirttiğinden sonra hukuken geçmiş ümmetlerin hükümleriyle sorumlu tutulmadıkları için şer'u men kablânın şer'î delillerden sayılmayacağı şeklindeki görüşün tercihe şayan olduğunu savunurlar.¹⁸

Gazzâlî (ö. 505/1111), edille-i şer'îyye olan Kitap, sünnet, icmâ ve istishâbı açıkladıktan sonra şer'u men kablânâ, sahâbe kavli, istihsân ve istislâhın şer'î delillerden zannedildiği hâlde aslında delil olmadığını savunmaktadır. O, dört mev'hûm delillerden saydığı şer'u men kablânâ ile ilgili görüş ve gerekçeleri açıklarken tercihe şayan olan görüşün, Hz. Peygamber'in kendisinden önceki hiçbir peygamberin şeriatına tâbi olmakla mükellef tutulmadığı yönünde olduğunu söyler.¹⁹ Her ne kadar Zerkeşî (ö. 794/1392), Gazzâlî'nin hayatının sonunda bu görüşü tercih ettiğini söylese²⁰ de Gazzâlî, henüz öğrenci iken yazmış olduğu *Menhûl* adlı fıkıh usulü eserinde de bu görüşü tercihe şayan gördüğünü açıkça beyan eder.²¹

Âmidî (ö. 631/1233) de edille-i şer'îyyeyi açıkladıktan sonra "Sahih Şer'î Delillerden Zannedildiği Hâlde Aslında Delil Olmayanlar" şeklinde bir başlık açarak burada Hz. Peygamber ve ümmeti için şer'u men kablânın şer'î bir delil olup olmadığı hususunun tartışmalı olduğunu belirtir ve şer'î delillerden sayılmayacağı görüşünü tercih eder.²² Nevevî (ö. 676/1278), Müslümanlar hakkında neshedilmeyen şer'u men kablânın hüccet olmadığı görüşün esah (الأصح)

¹⁷ Bu konu hakkında bk. Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebir*, 16: 57; Sem'ânî, *Kavâtü'u'l-edille*, 2: 211.

¹⁸ Cüveynî, *el-Burhân fî usûli'l-fikh*, 504.

¹⁹ Bk. Hüccetü'l-İslam Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Müstasfâ min 'ilmi'l-usûl*, thk. Hamza b. Züheyr Hafız (b.y.: y.y., ts.), 2: 439.

²⁰ Bu konu hakkında bk. Zerkeşî, *el-Bahrü'l-muhît*, 6: 41.

²¹ Gazzâlî, *el-Menhûl*, 233-234.

²² Bu tartışma hakkında bk. Ebü'l-Hasan Seyfuddîn Ali b. Muhammed el-Âmidî, *el-Ihkâm fî usûli'l-ahkâm*, nşr. Abdürrezzak Afîfî (Riyad: Dâru's-Samî'î, 2003), 4: 169, 172.

olduğunu söyler.²³ Tâcüddîn es-Sübkî (ö. 771/1370), Hz. Peygamber'in peygamberlikten sonra şer'u men kablenâ ile mükellef tutulmadığını belirtir.²⁴

Buna karşılık Âmidî, bazı Şâfiîlerin Hz. Peygamber ve ümmeti için Hz. Peygamber'e vahyedilmiş olan şer'u men kablenânın şer'î bir delil olduğu tarzındaki görüşü savunduklarını aktarır. Ancak Âmidî söz konusu Şâfiîlerin kimler olduğunu açıklamaz. Şu var ki, şer'u men kablenânın hüccet olacağı görüşünde olan Şâfiîler, önceki ilahî kitaplarda yer alan veya müntesipleri tarafından nakledilen hükümleri şer'î delillerden saymazlar.²⁵ Zerkeşî de İbnu's-Sem'ânî'nin Şâfiîlerin çoğunluğunun bu görüşte olduğunu naklettiğini bildirir.²⁶ Hatta Şâfiîlerden İbn Süreyc'in (ö. 306/918) Allah'ın Kur'an'da önceki ümmetlerin şeriatlarından aktardığı hükümlerin hak olduğu ve dolayısıyla Müslümanlar bakımından yürürlükten kaldırılmamışsa onunla amel etmemiz gerektiği şeklindeki görüşü savunduğunu aktarır.²⁷

Sem'ânî (ö. 489/196), Şâfiî mezhebinde şer'u men kablenânın şer'î bir delil sayılıp sayılmayacağı hususunda üç görüşün bulunduğunu belirtir:

a. Hz. Peygamber'e öncekilerin şeriatlarına ittiba etmesi yasaklanmıştır. Sem'ânî, Şâfiîlerden bir grubun bu görüşte olduğunu aktarır.

b. Hz. Peygamber, neshedilenler hariç önceki şeriatlara ittiba etmekle mükellef tutulmuştur. Sem'ânî, Şâfiîlerin çoğunluğunun bu görüşe meylettiğini bildirir.

c. Hz. Peygamber'e önceki ilahî hükümlere tabi olması ne emredilmiş ne de nehyedilmiştir. Sem'ânî, bu görüşü kimlerin savunduklarını söylemez. Ayrıca bazı fakihlerin Hz. Peygamber'in Hz. İbrahim'in şeriatını uygulamakla mükellef tutulduğu kanaatinde olduklarını, fakat bu görüşün şaz, yani kural dışı olduğunu da ifade eder.

Sem'ânî, bu görüşleri savunan Şâfiîlerin isimlerini zikretmez. Bununla birlikte kendisine göre birinci görüşün sahih olduğunu açıkça ifade eder.²⁸

Ebû İshâk eş-Şîrâzî (ö. 476/1083), önce yazmış olduğu *Tabsıra* adlı usul eserinde "İşte o peygamberler, Allah'ın doğru yola ilettiği kimselerdir. (Ey Muhammed!) sen de onların tuttuğu

²³ Bu görüşle ilgili bk. Ebû Zekeriyâ Muiyuddin b. Şeref en-Nevevî, *Ravzatu't-tâlibîn*, thk. Abdu Ali Köşk (Dimaşk: Dârü'l-Feyhâ ve Dârü'l-Menhel, 2012), 7: 407.

²⁴ Bu konu hakkında bk. Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Ali İbnü'l-Abdülkâfi es-Sübkî, *Cem'u'l-cevâmi' fi usûli'l-fikh*, nşr. Abdulmun'im Halil İbrahim, 2. Baskı (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 109.

²⁵ Âmidî, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, 4: 172.

²⁶ Bu konuda bk. Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 6: 42.

²⁷ Bu mesele hakkında bk. Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 6: 44.

²⁸ Bu görüşler ile ilgili bk. Sem'ânî, *Kavâtü'l-edille*, 2: 209-211. Şîrâzî de Şâfiî mezhebinde şer'u men kablenânın delil olup olmadığı hususunda üç görüşün bulunduğunu söyler: a) Şâfiîlerin bir kısmı onun bizim için şer' olmadığı görüşündedir. b) Bazı Şâfiîler neshedilenler hariç şer'u men kablenânın delil olduğunu savunurlar. c) Diğer bazı Şâfiîler ise bazı peygamberlerin şeriatlarının bizim için şer' olduğu görüşündedirler. Zira bu görüşte olanların bir kısmı Hz. İbrahim'in şer'î delil olduğu, bir kısmı da Hz. İsa'nın şeriatıyla neshedilenler hariç Hz. Musa'nın şer'ini delil gördükleri, diğer bir kısmı ise Hz. İsa'nın şer'ini delil olarak kabul ettikleri belirtilir. Bk. Ebû İshâk İbrahim b. Ali b. Yusuf el-Fîrûzâbâdî eş-Şîrâzî, *el-Luma' fi usûli'l-fikh*, thk. Abdulkadir el-Hatîb el-Hasanî (b.y.: Dârü'l-Hadis el-Kitâni, 2013), 179.

yola uy" (el-En'âm 6/90) âyetini delil göstererek Müslümanlar bakımından yürürlükten kaldırılmayan şer'u men kablânın bizler için de şer' olduğunu savunur. Şîrâzî, bu görüşü için şu aklî gerekçeyi de ileri sürer: Allah'ın Kitab'ında öncekilerin şeriatlarını zikretmesi onlarla amel etmemiz içindir, aksi takdirde zikredilmesinin hiçbir faydası bulunmaz. Şîrâzî, bazı Şâfiîlerin şer'u men kablânın bizler için şer' olmadığı görüşünde olduklarını belirtir. Diğer bir kısmının ise sadece Hz. İbrahim'in şer'i bizleri bağladığı kanaatinde olduğunu söyler.²⁹ Burada önemli olan husus, Şîrâzî'nin Şâfiîlerin kâhir ekseriyetinin şer'u men kablânın hüccet olmadığı şeklindeki görüşlerinden farklı olarak onun delil olduğunu kesin bir dille savunmasıdır. Hatta Şîrâzî, -ileride görüleceği üzere- savunduğu görüş için âyetleri ve aklî gerekçeleri delil olarak gösterirken şer'u men kablânın hüccet olmadığı kanaatinde olanların dayanak olarak gösterdikleri delilleri farklı şekilde yorumlamaktadır.

Buna karşılık Şîrâzî, daha sonra yazmış olduğu *el-Luma' fi usûli'l-fikh* adlı usul eserinde bu görüşünden "*et-Tabsıra* adlı eserimde neshedilenler hariç şer'u men kablânın bizler için şer' olduğu kanaatimde idim. Ancak şuan kanaatimce sahih olan, bunların hiçbirisinin bizler için şer' olmadığıdır," diyerek³⁰ önceki görüşünden vazgeçtiğine ve böylece Şâfiîlerin kâhir ekseriyeti gibi kendisinin de şer'u men kablânın Müslümanlar bakımından delil olmadığı görüşünü savunduğuna vurgu yapmaktadır.

Özet olarak belirtmek gerekirse Şâfiî mezhebinde şer'u men kablânâ geçerliliği ve bağlayıcılığı tartışmalı olan delillerdendir. Ancak Şâfiîler arasında genel kabul gören anlayış şer'u men kablânın hüccet olarak kabul edilmemesidir. Hatta Şîrâzî önceki ilahî dinlere ait hükümlerin Müslümanlar hakkında da geçerli olduğu kanaatinde iken daha sonra bu görüşünden vazgeçtiğini açıkça ifade etmektedir. Şâfiîler usul kurallarını vaz ederken İmam Şâfiî'nin fikhî meselelere getirmiş olduğu çözümlere uygun olup olmadığına bakmaksızın, başka bir deyişle furû-i fikhin pratik sonuçlarından hareket etmeyip delillerin desteklediği kuralları tespit etmiş ve benimsemişlerdir. Cüveynî "Usul kurallarını vaz ederken fikhî meselelerini dikkate almadıklarını, zira furû'un usule göre tashih edileceğini"³¹ söyleyerek usul kurallarını teorik zeminde tartıştıklarına ve usullerinin furû'dan bağımsız olduğuna vurgu yapmaktadır. İmam Şâfiî'nin ve Şâfiîlerin konu hakkındaki kanaatlerini belirttikten sonra şer'u men kablânâyı hüccet saymayanların dayandıkları delilleri ve gerekçeleri inceleyeceğiz.

3. ŞÂFİİLERE GÖRE ŞER'U MEN KABLENÂNIN ŞER'İ BİR DELİL SAYILMAYACAĞINA İLİŞKİN DELİLLER

Şer'u men kablânın hüccet sayılmayacağı görüşünü benimseyen Şâfiîler, şu delillerle istidlal ederler:

²⁹ Ebû İshâk İbrahim b. Ali b. Yusuf el-Fîrûzâbâdî eş-Şîrâzî, *et-Tabsıra fi usûli'l-fikh*, thk. Muhammed Hasan Heyto (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1983), 285-286.

³⁰ Şîrâzî, *el-Luma' fi usûli'l-fikh*, 179.

³¹ Cüveynî, *el-Burhân fi usûli'l-fikh*, 1363.

1. Hz. Ömer'in Tevrat'tan bir yaprağı incelediğini gören Hz. Peygamber'in gözleri kızarcak derecede öfkelenmesi ve "Şayet Musa hayatta olsaydı o da bana tâbi olurdu,"³² demesi şer'u men kablenânın şer'î delillerden olmadığını gösterir.³³ Şîrâzî, Hz. Peygamber'in Tevrat'ın incelenmesine engel olmasının sebebi onun değiştirilmiş ve dolayısıyla tahrif edilmiş olduğunu, hâlbuki tartışma konusu, Kur'an'da veya hadislerde zikredilen şer'u men kablenâ olduğunu söyleyerek³⁴ bu hadisenin şer'u men kablenânın şer'î bir hüccet sayılmayacağına ilişkin delil olarak gösterilmesinin doğru olmadığına vurgu yapmaktadır.

2. Sahâbe döneminde farklı fikhî olaylarla karşılaşıldığı ve ihtilafa düştüğü hâlde Abdullah b. Selâm gibi hakkında "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve bir de yanında kitap bilgisi bulunur yeter" (er-Ra'd 13/43) ve "De ki, ne dersiniz? Şayet bu, Allah katından ise ve siz onu inkâr etmişseniz, İsrailoğullarından bir şahit de bunun benzerini (Tevrat'ta görerek) şahitlik edip inandığı hâlde siz yine büyüklük taslamışsanız," (el-Ahkâf 46/10) âyetleri inen ve Hz. Ömer zamanında Müslüman olan Ka'b b. el-Ahbâr gibi önceki dinlerle ilgili bilgisi bulunan ve önceki ilahî kitapları bilenlere müracaat edilmemesi şer'u men kablenânın hüccet olmadığını gösterir.³⁵

3. Sahâbe herhangi fikhî bir meselenin hükmünü araştırırken Kitab'a ve sünnete başvuruyorlardı. Bu iki kaynaktan söz konusu mesele ile ilgili bir hüküm bulamadıkları zaman önceki peygamberlere indirilen kitaplara müracaat etmeksizin konu hakkında ictihadda bulunuyorlardı.³⁶ Şayet önceki şeriatların kitapları şer'î bir kaynak sayılıyorsa fikhî meselelerin hükümleri Kur'an ve sünnetten istinbât edildiği gibi bu kitaplardan da istinbât edilecekti. Ancak şer'u men kablenânın şer'î bir delil sayılmayacağına ilişkin sahâbenin hükümleri istinbât ederken önceki peygamberlere indirilen kitaplara müracaat etmemelerinin dayanak olarak gösterilmesi tartışmaya açık bir husustur. Çünkü şer'î hükümlerin elde edilmesinde önceki ilahî kitapların dayanak sayılmayacağı tartışmalı bir konu değildir. Tartışma konusu, Kur'an veya sünnette yer alıp fakat neshedilip edilmediğine dair delil bulunmayan önceki şeriatların hüccet sayılıp sayılmayacağıdır. Nitekim Gazzâlî, şer'u men kablenânın şer'î bir delil olmadığına ilişkin Hz. Peygamber'in Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken kendisine neye göre hükmedeceğini sorması üzerine Muaz'ın Kitap, sünnet ve ictihada göre hükmedeceğini söylediğini, ancak Tevrat, İncil ve şer'u men kablenâyı zikretmediğini ve bunun üzerine Hz. Peygamber'in kendisini tasvip ettiğini aktarır. Ayrıca Tevrat, İncil ve şer'u men kablenâ hüküm kaynaklarından olsaydı Muaz'ın ictihada başvurması ancak

³² Sem'ânî, Gazzâlî ve Râzî'nin hadis olarak zikrettikleri *إلا أتباعي* sözünü hadis kitaplarında bu lafızlarla göremedik. Ancak hadis kaynaklarında bu anlamı ifade eden hadisler bulunmaktadır. Örneğin Ahmed b. Hanbel, Câbir b. Abdullah'ın Hz. Peygamber'den *فَأْتَهُمْ لَنْ يَهْدُوَكُمْ* لا سألوا أهل الكتاب عن شيء فإتاهم لَنْ يَهْدُوَكُمْ أو تُصَدِّقُوا بِباطلٍ أو تُكذِّبُوا بِحَقِّ فَإِنَّهُ لَوْ كَانَ مُوسَى حَيًّا بَيَّنَّ أَظْهَرَكُمْ مَا حَلَّ لَهُ إِلَّا أَنْ يَتَّبِعَنِي şeklinde bir hadisi rivayet ettiğini bildirmektedir. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnâvût, Muhammed Nuaym el-İrîksûsî ve İbrahim ez-Zîbak (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998), 22: 468.

³³ Bu yaklaşımlarla ilgili bk. Sem'ânî, *Kavâtu'u'l-edille*, 2: 211; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 2: 440; Fahrüddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer er-Râzî, *el-Mahsûl fi ilmi usûli'l-fikh*, thk. Taha Cabir el-Ulvânî (b.y.: Müessesetu'r-Risâle, ts.), 3: 267.

³⁴ Şîrâzî, *et-Tabsira fi usûli'l-fikh*, 287.

³⁵ Bu hususla ilgili bk. Cüveynî, *el-Burhân fi usûli'l-fikh*, 505-506; Sem'ânî, *Kavâtu'u'l-edille*, 2: 2191-220.

³⁶ Cüveynî, *el-Burhân fi usûli'l-fikh*, 504; Zencânî, *Tahrîcü'l-fürû' 'ale'l-usûl*, 369.

hükümün bunlarda bulunmaması durumunda caiz olurdu.³⁷ Gazzâlî'nin Tevrat ve İncil ile birlikte şer'u men kablênâyı da zikretmesi isabetlidir. Çünkü ifade ettiğimiz üzere tartışma konusu, önceki ilahî kitaplarda yer alan hükümler değil, Kitap veya sünnette yer aldığı hâlde Müslümanlar açısından yürürlükte bırakıldığı veya yürürlükten kaldırıldığına dair delil bulunmayan hükümlerdir.

Şîrâzî de şer'u men kablênâyı şer'î delillerden saydığı dönemde, onun delil olmadığı görüşünde olan usulcülerin "şayet şer'u men kablênâ bizim için şer' olsaydı tıpkı Kitap ve sünnette yaptığımız gibi öncekilerin delillerine tâbi olmamız ve kitaplarını araştırmamız gerekecekti, ancak kitaplarına tâbi olmanın ve onları araştırmanın bizlere vacip olmaması öncekilerin şeriatlarının bizim açımızdan bağlayıcı olmadığına delalet ettiği" şeklindeki gerekçelerine "öncekilerin şer'inden yalnızca Allah'ın Kitab'ında ve Hz. Peygamber'in hadislerinde zikrettikleri bizim için şer' olduğunu ve bunlara tâbi olmamız gerektiğini, fakat bu şekilde sabit olmayanın ise bizim için şer' olmayacağını ve bu yüzden bizleri bağlamayacağını" söyleyerek³⁸ karşı çıkar. Şîrâzî, bu sözleriyle özellikle Kur'an ve sünnette yer almayan şer'u men kablênânın delil olmadığı hususunda herhangi bir ihtilafın bulunmadığını ifade etmekte, buna karşılık bu iki şer'î delilde yer almakla birlikte Müslümanlar bakımından yürürlükte bırakılıp bırakılmadığı hakkında delil bulunmayan şer'u men kablênânın Hz. Peygamber ve ümmeti için hüccet olup olmadığı meselesinin tartışma konusu olduğunu vurgulamaktadır. Ancak daha sonra şer'u men kablênânın hüccet sayılacağı görüşünden vaz geçip onun delil olmadığını savunmaya başlayan Şîrâzî, Hz. Peygamber ve sahâbesinin hükümleri belirleme noktasında önceki ümmetlerin kitaplarına ve onlardan (Abdullah b. Selâm ve Ka'b b. el-Ahbâr gibi) Müslüman olanlara müracaat etmemelerinin şer'u men kablênânın hüccet olmadığına dair delil olduğunu ileri sürmektedir. Zira şer'u men kablênâ delil olsaydı Hz. Peygamber ve sahâbesi onları araştırır ve onlara müracaat ederlerdi.³⁹ Şîrâzî, *Tabsıra* adlı usul eserinde karşı çıktığı gerekçeyi *Luma*'da dayanak olarak göstermektedir. Çünkü *Tab-sıra*'da şer'u men kablênâyı delil saymayanların Hz. Peygamber ve ashâbının önceki ilahî kitaplara müracaat etmemelerini gerekçe göstermelerine bu hususun tartışma konusu dışında kaldığını, zira tartışma konusu sadece Kur'an ve sünnette yer almasına rağmen dikkate alınacağına dair delil bulunamayan şer'u men kablênâ olduğunu söyleyerek karşı çıkmaktadır. Fakat *Luma*'da şer'u men kablênânın delil olmadığı hususunda önceki ilahî kitaplara müracaat edilmemesini gerekçe gösterir. Aslında onun bu eserinde gerekçe olarak gösterdiği husus tartışma konusu değildir. Dolayısıyla bu gerekçe, şer'u men kablênânın hüküm istinbâtında hüccet sayılmayacağı hakkında dayanak gösterilmemelidir.

4. Hz. Peygamber önceki şeriatlara göre hareket etmekle mükellef tutulsaydı zihâr, muhsan kişilerin recmi ve miras gibi meselelerde Tevrat, İncil ve şer'u men kablênâyı müracaat ederdi. Çünkü hemen hemen her ümmetin ihtiyaç duyacağı ve Tevrat'ta bulunacağı kuvvetle muhtemel olan bu fikhî meselelerde Tevrat'a başvururdu. Ayrıca ona müracaat etmekle sorumlu tutulmuş olsaydı, onları incelemesi ve öğrenmesi gerekirdi. Bu takdirde Hz. Peygamber sadece

³⁷ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 2: 440.

³⁸ Bu yaklaşım hakkında bk. Şîrâzî, *et-Tabsıra fî usûli'l-fikh*, 287.

³⁹ Şîrâzî, *el-Luma' fî usûli'l-fikh*, 179.

recmin kendi dinlerine aykırı olmadığını göstermek amacıyla Tevrat'a müracaat etmiştir.⁴⁰ Buna karşılık Şîrâzî, Hz. Peygamber'in Tevrat'a müracaat etmemesini onun değiştirilmiş olmasına bağlamakta ve bu yüzden kendisine sorulan soruların hükmü hakkında vahyi beklediğini söylemektedir.⁴¹

5. Şayet önceki ilahî kitaplar şer'î kaynak sayılıyorsa, tıpkı Kur'an ve hadis gibi bunların da öğrenilmesi, nakledilmesi ve muhafaza edilmesi farz-ı kifâye olurdu. Böylece sahâbenin, hükümleri öğrenmesi için bunlara müracaat etmesi gerekli olurdu. Mesela sahâbenin ihtilaf ettiği dedenin mirastaki hissesi, içki içme cezasının miktarı, ceninin diyet miktarı gibi fikhî meselelerde onlara başvurulardı. Bunları dayanak olarak gösteren fakihler, uzun süre yaşamalarına, birçok fikhî mesele ile karşı karşıya kalmalarına ve ihtilaf etmelerine rağmen hiçbir sahâbinin Tevrat'a müracaat ettiğinin nakledilmediğini belirtirler.⁴² Bu gerekçeye, hüküm istinbâtında önceki ilahî kitapların hüccet sayılıp sayılmayacağı tartışma konusu dışında olduğu belirtilerek itiraz edilebilir. Zira yukarıda da ifade edildiği gibi tartışma konusu, Kur'an veya sünnette yer almasına rağmen Müslümanlar bakımından yürürlükte bırakıldığına veya yürürlükten kaldırıldığına ilişkin delil bulunmayan önceki ilahî hükümlerdir. Zira İslam Hukuk usulcileri arasında Tevrat ve İncil gibi önceki ilahî kitapların şer'î bir delil olmadığı konusunda herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır.

Öte yandan şer'u men kablenânın hüccet sayılmayacağı görüşünde olan Şâfiîler, şer'u men kablenâyı edille-i şer'iyeden sayanların delil olarak gösterdikleri "Şüphesiz insanların İbrahim'e en yakın olan, elbette ona uyanlar, bir de bu peygamber ve müminlerdir" (Âl-i İmrân 3/68), "Babanız İbrahim'in dinine uyun" (el-Hâc 22/78) ve "Nuh'a emrettiğini, sana vahyettiğini, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya emrettiğini size de din kıldı," (eş-Şûrâ 42/13) mealindeki âyetlerin siyak ve sibakından hareketle bunların müşriklere karşı olan ve dolayısıyla fıkıhla ilgili olmaktan ziyade tevhidle alakalı, yani bütün şeriatlar tarafından kabul edilen hususlara ilişkin olduklarını söylerler.⁴³ Gazzâlî de şer'u men kablenânın hüccet sayılacağı görüşünde olanların dayanak gösterdikleri "İşte peygamberler, Allah'ın doğru yola ilettiği kimselerdir. (Ey Muhammed) sen de onların tuttuğu yola uy" (el-En'âm 6/90), "Sonra da sana, Hakka yönelen İbrahim'in dinine uy ... diye vahyettik" (en-Nahl 16/123), "Şüphesiz Tevrat'ı biz indirdik, içinde bir hidayet ve nur vardır... Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir," (el-Mâide 5/44) âyetlerin genel olarak söz konusu ettiği konu, bütün şeriatların üzerinde ittifak ettiği tevhid, Allah'ın birliği gibi

⁴⁰ Gazzâlî'nin görüşü ile ilgili daha detaylı bilgi için bk. Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 2: 441-442.

⁴¹ Şîrâzî, *et-Tabsıra fi usûli'l-fikh*, 288.

⁴² Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 2: 442-443; Âmidî, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, 4: 173. Şîrâzî bu gerekçeye Allah'ın Kitab'ında ve Hz. Peygamber'in hadislerinde yer verdiği öncekilerin şeriatlarının bizler için ittibâ edilmesi gerektiğini söyleyerek karşı çıkar. Zira Kitap ve sünnette yer almayan şer'u men kablenânın bizim için şer' olmadığını, dolayısıyla bunlara ne tâbi olmak ne de araştırmak lazım olmadığını belirtir. Şîrâzî'nin itirazları ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Şîrâzî, *et-Tabsıra fi usûli'l-fikh*, 287. Yukarıda metinde ifade ettiğimiz gibi *et-Tabsıra*'da bu görüşü savunurken daha sonra kaleme aldığı *el-Luma'* adlı eserinde bu görüşünden vaz geçmiş, Kur'an ve sünnette yer alan öncekilerin şeriatlarının hüccet olmadığı görüşünü savunmaya başlamıştır.

⁴³ Bu âyetlerin tevhidle alakalı olduğuna ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Cüveynî, *el-Burhân fi usûli'l-fikh*, 506; Râzî, *el-Mahsûl*, 3: 272-274.

dinler arasında ortak olan itikadî meseleler olduğunu savunur.⁴⁴ Bu takdirde bu âyetlerin Hz. Peygamber'in ümmetinin, söz konusu âyetlerde ismi geçen peygamberlere uymaları veya onların ümmetinden olmaları emredilmediği ve dolayısıyla sadece bütün dinlerde müşterek olan itikadî konulara uymaları gerektiği şeklinde yorumlanmalıdır.

Şer'u men kablenânın hüccet sayılacağı görüşünde olanlar, görüşleri için birtakım hadisleri de dayanak olarak gösterirler. Burada bu hususta delil gösterilen birkaç hadisi ve bunlara verilen cevapları zikretmekle yetineceğiz.

1. Kırılan bir diş hususunda kısas cezasını uygulaması için müracaat edildiğinde Hz. Peygamber, "Allah'ın Kitab'ı kısasa hükmediyor"⁴⁵ diyerek yapılması gerekeni bildirmiştir. Bu usulcü ve fakihler, kırılan dişin kısas edileceği ile ilgili olarak Kur'an'da Tevrat'ta yer alan "dişe diş..." (el-Mâide 5/45) hükmünden başka bir hüküm bulunmadığı şeklinde yorumlayarak hadisi görüşleri için dayanak gösterirler. Çünkü bu hüküm Kur'an'da yer almakla birlikte neshedilip edilmediğine ilişkin herhangi bir delil bulunmamaktadır. Hz. Peygamber'in kırılan diş karşılık uygulanacak cezanın kısas olacağını bildirmesi ve Tevrat'ta yer alan bu hükmü bildiren âyete (el-Mâide 5/45) işaret etmesi şer'u men kablenânın şer'î delillerden olduğunu göstermektedir.

Gazzâlî ve Âmidî, kırılan diş karşılık cinayet işleyenin dişinin kısas edileceği hükmü bu âyetten anlaşılmadığını, aksine bu hükmün "Kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın" (el-Bakara 2/194) âyetinin umumundan anlaşıldığını söyleyerek⁴⁶ şer'u men kablenânın hüccet sayılacağı görüşünde olanların iddialarına cevap vermektedirler.

2. Önceki şeriatların hüccet sayılacağı görüşünde olanlar, Hz. Peygamber'in "Kim uyur veya unuttur ve bu yüzden namazını kaçırsa hatırladığında onu kılın"⁴⁷ dedikten sonra "Beni anmak için namaz kıl," (Tâhâ 20/4) âyetini okumasının, şer'u men kablenânın hüccet sayılacağına delil olduğunu savunurlar. Çünkü bu âyet Hz. Musa'ya ilişkin bir hitaptır, Hz. Peygamber'in uyukuda kalınarak veya unutarak vaktinde kılınmayan bir namazın daha sonra hatırlanması durumunda kaza edileceğine dair bu âyeti zikretmesi, Müslümanlar bakımından yürürlükte bırakıldığına veya yürürlükten kaldırıldığına dair delil bulunmayan önceki şeriatların hüccet sayılacağı ve dolayısıyla bu hükümlerin Müslümanlar için de geçerli ve bağlayıcı olduğuna delâlet etmektedir.

⁴⁴ Bu âyetlerin itikadî konularla ilgili olduğuna ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 2: 444-448. Ayrıca bu konuda delil gösterilen âyetlere ve bunlara getirilen yorumlar için de bk. Sem'ânî, *Kavât'u'l-edille*, 2: 211-213, 222-223; Âmidî, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, 4: 177-180.

⁴⁵ Usulcülerin *كتاب الله يُغني بالقيصاص* şeklinde rivayet ettikleri hadisi hadis kaynakların bu sözlerle bulamadık. Ancak bu anlamı ifade eden hadis *كتاب الله القصاص* tarzında sahih hadis eserlerinde yer almaktadır. Buhârî, "Sulh", 8; Ebû Dâvûd, "Diyât", 32; İbn Mâce, "Diyât", 16; Nesâî, "Kasâme", 17.

⁴⁶ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 2: 448; Âmidî, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, 4: 180.

⁴⁷ Usulcülerin *من نسي صلاة أو نسيها فليصلها إذا ذكرها وقرأ قوله تعالى وأقم الصلاة ليذكرى* şeklinde zikrettikleri hadisi bu lafızlarla hadis kitaplarında bulamadık. Ancak *من نسي صلاة فليصلها إذا ذكرها فإن الله تعالى يقول أقم الصلاة للذكرى* tarzında farklı lafızlarla, ama aynı anlamı ve hükmü ifaden eden hadis, sahih hadis kitaplarında bulunmaktadır. Müslim, "Mesâcid", 55; Ebû Dâvûd, "Salât", 11; İbn Mâce, "Salât", 10.

Şer'u men kablenânın hüccet sayılmayacağı görüşünde olan Şâfiîler, Hz. Peygamber'in namazın kazasıyla ilgili olarak bu âyeti okumasının, yukarıdaki sebeplerden dolayı vaktinde kılınmayan namazları vacip kılmayı ta'lîl amacıyla değildir, aksine namazın kazası kendisine vahyedilen bir emirle vacip kılınmasına ve bu hükmün tıpkı Musa'ya emredildiği gibi kendilerinin de bununla emredildiklerine dikkat çekmesi amacıyla olduğunu belirtirler.⁴⁸

3. Hz. Peygamber'in "Zina eden iki Yahudi'yi recm etme hususunda Tevrat'a müracaat etmesi"⁴⁹ de şer'u men kablenânın hüccet sayılacağı noktasında delil gösterilmektedir. Gazzâlî, Hz. Peygamber'in bu hususta Tevrat'a başvurması Tevrat'taki bir hükümlerle hükmetmek için değil, aslında Yahudiler recim cezasını inkâr ettikleri için onları yalanlamak amacıyla olduğunu belirtir. Zira böyle bir durum söz konusu olsaydı Tevrat yerine İncil'e başvurmalıydı. Çünkü Kur'an indirilmeden önce en son indirilen ilahî kitap İncil'dir. Zaten Hz. Peygamber sırf onları yalanlamak amacıyla Tevrat'a başvurduğu için bu mesele dışında Tevrat'a başvurmamıştır.⁵⁰ Ayrıca Hz. Peygamber'in bu meselede Tevrat'a müracaat etmesi, Yahudilere recim cezasının İslam'da bulunduğu gibi onların şeriatlarında da bulunduğuna işaret etmek amacıyla. Dolayısıyla onların recim cezasını inkâr etmeleri inat ve yalandan ibarettir.⁵¹

4. İMAM ŞÂFİİ'NİN FÜRÜ MESELELERİNDE ŞER'U MEN KABLENÂYA İLİŞKİN GÖRÜŞÜ

Araştırmalarımızda İmam Şâfiî'nin *er-Risâle* adlı eserinde şer'u men kablenâ ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Bu nedenle konuyu İmam Şâfiî'nin fûru meselelerini içeren *el-Ümm* adlı eserindeki yaklaşımını dikkate almak suretiyle inceleyeceğiz:

1. İmam Şâfiî, icâre akdinin caiz olduğu hususunda "Sizin için (çocuğu) emzirirlerse (emzirme) ücretlerini de verin" (et-Talâk 65/6) âyeti ile "Şuayb, şöyle dedi: Sekiz yıl bana çalışmana karşılık, şu iki kızından birisini sana nikâhlamak istiyorum" (el-Kasas 28/27) âyetini delil göstermektedir. İmam Şâfiî'nin bu âyeti delil göstermesinden hareketle onun hüküm istinbâtında şer'u men kablenâyı hüccet sayılacağı görüşünde olduğu söylenebilir. Çünkü ikinci âyet Hz. Musa'nın kayınpederi Hz. Şuayb'ın yanında sekiz yıl ücretle çalıştığından söz etmektedir. Nitekim İmam Şâfiî, bu âyetin Hz. Musa'nın Hz. Şuayb'ın kızlarından birini alabilmek için sekiz yıl boyunca çobanlık yaptığını ve bunun da icârenin caiz olduğunu gösterdiğini söyler.⁵²

2. İmam Şâfiî, birisine yüz sopa vuracağına yemin eden kimsenin, içinde yüz tane dal bulunan bir demet sapla bu kişiye vurmasıyla yeminini yerine getirmiş olacağını söyler. İmam Şâfiî, bu görüşü için Hz. Eyyüb kisasıyla ilgili olan "Eline bir demet sap al ve onunla vur, yeminini bozma" (es-Sâd 38/44) âyetini delil gösterir.⁵³ İmam Şâfiî'nin bu görüşünden şer'u men kablenâyı hüccet saydığı anlaşılmaktadır.

3. İslam Hukukuna göre insanlar arasında meydana gelen kasten öldürmelerde kısas uygulanır. İmam Şâfiî, hür kimsenin köleye karşılık kısas edilmeyeceği görüşündedir. O, bu görüşü

⁴⁸ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 2: 449; Âmidî, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, 4: 180.

⁴⁹ Bu hadisle ilgili bazı lafız farklılıkları ile birlikte bk. Buhârî, "Muhâribîn", 23; Müslim, "Hudûd", 6.

⁵⁰ Gazzâlî'nin bulunduğu itirazlarla ilgili daha detaylı bilgi için bk. Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 2: 449.

⁵¹ Râzî, *el-Mahsûl*, 3: 269.

⁵² Şâfiî, *el-Ümm*, 5: 44.

⁵³ İmam Şâfiî'nin bu âyeti delil gösterdiğine ilişkin bk. Şâfiî, *el-Ümm*, 8: 183.

için “Tevrat’ta İsrailoğulları’na, ‘Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş. Yaralar da kısasa tabidir...” diye yazdık,” (el-Mâide 5/45) âyetini delil gösterir. Hâlbuki bu âyet Yahudiler hakkında Tevrat’ta belirlenmiş bir hükümden haber vermektedir. İmam Şâfiî, bu âyetin, “Kim haksız yere öldürülürse, biz onun velisine yetki vermişizdir. Ancak o da (kısas yoluyla) öldürmelerde meşru ölçüleri aşmasın” (el-İsrâ 17/33) âyetindeki gibi kanları birbirine denk olanlar arasında kısasın cereyan edeceğine delalet ettiğini savunur.⁵⁴ İmam Şâfiî, kasten yapılan yaralamalarda da kısasın uygulanacağına ilişkin el-Mâide suresinin 45. âyetini delil gösterir. Sözlerinin devamında bu ümmetteki kısasın Tevrat ehlindeki kısas gibi olduğu hususunda herhangi bir ihtilaf bilmediğini belirtir.⁵⁵ İmam Şâfiî’nin bu görüşünden onun şer’u men kablenâyı hüccet kabul ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü bu âyetin ifade ettiği hükmün Müslümanlar açısından yürürlükte bırakıldığına veya yürürlükten kaldırıldığına ilişkin herhangi bir delil bulunmadığı için Şâfiî mezhebinde hükümlerin istinbât edilmesi hususunda hüccet olup olmadığı tartışmalı olan kısımdır. Şunu belirtmekte fayda vardır: İmam Şâfiî, ne *Risâle*’de ne de *Ümm*’de metodolojik olarak şer’u men kablenâyı hüccet sayıp saymadığını söylemiştir. Ancak *el-Ümm* adlı fûru eserinde bazı fikhî meselelerin hükmünü istinbât etmede önceki şeriatlara ait hükmü içeren âyetlerle istidlâl etmiştir.⁵⁶

5. ŞÂFİİLERİN FÜRÜ MESELELERİNDE ŞER’U MEN KABLENÂYA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Şâfiî mezhebine mensup fakihlerin fikhî meselelerin hükmünü belirlemek için şer’u men kablenâyı hüccet sayıp saymadıklarını ortaya koymak için fûru eserlerinden şu örnekleri incelemek faydalı olacaktır:

1. Şâfiî fakihler, bir kişiye yüz sopa vuracağına yemin eden kimsenin, içinde yüz tane dal bulunan bir demet sapla bu kişiye vuracağını ve bu şekilde yeminini yerine getirmiş olacağını söylerler. Şâfiîler bu görüşleri için Hz. Eyyüb kisasıyla ilgili olan “Eline bir demet sap al ve onunla vur, yeminini bozma” (es-Sâd 38/44) âyetini delil gösterirler. Ancak Şâfiî mezhebinde kabul gören genel anlayış şer’u men kablenânın hüccet olmadığı yönündedir. Bu meselede ise, önceki bir şeriatla göre fikhî bir çözüm üretilmiştir. Cüveynî, bu âyetle amel edileceği hususunun İslam Hukukunda ittifakla kabul edildiğini söyler ve bütün milletlerde yeminin nelerle bozulacağı veya bozulmayacağını birbirine benzer olmasını gerekçe gösterir.⁵⁷ Onun bu sözlerinden hareketle Şâfiîlerin bu fikhî meselede şer’u men kablenâyı dayanmaktan ziyade bütün milletlerde yemini bozan söz ve eylemlerin birbirine benzediği için bu âyeti delil gösterdiklerini söyleyebiliriz.

2. Şâfiîler, vekâletin caiz olması ile ilgili olarak “Şimdi siz birinizi şu gümüş para ile kente gönderin de baksın; (şehir halkından) hangisinin yiyeceği daha temiz ve lezzetli ise ondan size bir rızık getirsin” (el-Kehf 18/19) ve “Bu gömleğimi götürün de babamın yüzüne koyun ki, gözleri

⁵⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, 5: 61-62.

⁵⁵ Şâfiî, *el-Ümm*, 5: 128-129.

⁵⁶ Bu konu için bk. Abdurrahman b. Abdullah Derviş, *eş-Şerâi’u’s-sâbika ve medâ hucciyetihâ fi’ş-şer’ati’l-İslamî* (b.y.: y.y., ts.), 327-328.

⁵⁷ Cüveynî’nin bu yaklaşımı hakkında daha detaylı bilgi için bk. İmâmü’l-Haremeyn Abdülmelik b. Abdullah b. Yusuf el-Cüveynî, *Nihâyetü’l-matlab fi dirâyeti’l-Mezheb*, thk. Abdülazîm Mahmud ed-Dîb (Cidde: Dârü’l-Minhâc, 2007), 18: 403.

açılışın,” (Yusuf 12/93) âyetlerini delil gösterirler. Çünkü birinci âyet, mağarada bulunanların içlerinden birini şehir halkından yiyecek satın alması için vekil tayin ettiklerine delalet etmektedir. İkinci âyet ise, Hz. Yusuf'un gömleğini götürmeleri için kardeşlerine vekâlet verdiğini göstermektedir. Şer'u men kablenâyı şer'î delillerden saymayan Şâfiîler, “Erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin,” (en-Nisâ 4/35) âyetini, Hz. Peygamber'in zekât mallarını toplamak için memurları görevlendirmesi⁵⁸ ve Habeş Necaşî'sine bir mektup göndererek Ümmü Habibe'nin kendisine nikâhlanmasını istemesi⁵⁹ gibi hadisleri vekâletin caiz olması hususunda delil gösterirler. Şâfiîler, şer'u men kablenâ ile ilgili olan bir uygulamayı bildiren yukarıdaki iki âyeti ise, vekâletin caiz olduğuna delalet eden âyet ve hadisleri tekit etmek amacıyla zikrederler.⁶⁰ Daha açık bir ifade ile fikhî meselelerin ele alındığı yerlerde önceki şeriatların hükmünü içeren âyet ve hadislerin zikredilmesi sadece takviye amaçlıdır. Nitekim Şirbînî (ö. 977/1570), vekâletin caiz olduğuna ilişkin âyet ve hadisleri delil olarak gösterir, Yusuf sûresinin 93. ve el-Kehf sûresinin 19. âyetlerinin ise şer'u men kablenâ olduğunu, âyet ve hadisler bunları desteklese bile Şâfiî mezhebinde sahih kabul edilen görüşe göre şer'u men kablenânın hüccet sayılmayacağını ve dolayısıyla bu âyetleri sadece takviye amaçlı zikrettiklerini savunur.⁶¹

3. Benzer durum tazmin için de söz konusudur. Zekeriyâ el-Ensârî (ö. 926/1520), verilen bir zararın ödenmesinin gerektiği ile ilgili Yusuf sûresinin 72. âyetini⁶² delil gösterir. Zira ona göre şer'u men kablenâ ile ilgili bir hükmü içeren âyet ve hadislerin delil gösterilebilmesi onları destekleyen başka âyet veya hadislerin bulunmasına bağlıdır. Örneğin şer'u men kablenâ ile ilgili olmayan bir hadis önceki ümmetlerin şeriatını kapsayan âyeti desteklemesi halinde şer'u men kablenâ ile ilgili olan âyet hüküm istinbatında delil gösterilebilir. Mesela “Kefil kişi, borçlu gibidir,”⁶³ hadisi ifade ettiği hüküm açısından Yusuf sûresinin 72. âyetini desteklemektedir. Zira her ikisi de aynı hükmü kapsamaktadır. Bu durumu göz önünde bulunduran Zekeriyâ el-Ensârî, verilen zararın tazmin edilmesinin gerektiği hakkında Yusuf sûresinin 72. âyetini delil göstermiştir.⁶⁴ Onun bu görüşünden şer'u men kablenâ mutlak olarak değil, kendisini takviye eden âyet veya hadis gibi şer'î bir delil varsa bu durumda onunla ihticâc edilebileceği anlaşılmaktadır. Buna karşılık Şirbînî, tazminin gerektiği hakkında hadisin delil olduğunu, söz konusu âyetin tekit amaçlı getirildiğini söyledikten sonra bu âyetin şer'u men kablenâ ile ilgili bir uygulamayı içerdiğini ve Şâfiî mezhebinde sahih kabul edilen görüşe göre destekleyen bir delil bulunsa bile şer'u men kablenânın hüccet sayılmayacağını belirtir.⁶⁵

⁵⁸ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hasan b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (Haydarâbâd: Dârü'l-Me'ârif, 1344/1924), 4: 109.

⁵⁹ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 29.

⁶⁰ Ebû Yahyâ Zeynüddîn b. Muhammed es-Süneykî el-Hazrecî Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib şerhu Ravzu't-tâlib* (b.y.: y.y., 1313), 2: 260.

⁶¹ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*, nşr. Muhammed Halil İtânî (Beyrut: Dârü'l-Marife, 1997), 2: 281.

⁶² Onlar “Hükümdar'ın su kabını yitirdik. Onu getirene bir deve yükü ödül var. Ben buna kefilim” dediler. (Yusuf 12/72).

⁶³ Tirmizî, *Buyû'*, 39.

⁶⁴ Zekeriyâ el-Ensârî'nin bu yaklaşımı için bk. Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 2: 235.

⁶⁵ Şirbînî'nin bu yaklaşımı hakkında bk. Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2: 257.

4. Şâfiî mezhebine göre cu'âle akdi⁶⁶ caizdir. Ancak bu sözleşmede bedel belli olmasına rağmen menfaatin elde edilmesi için harcanan emek belli değildir. Emek belli olmadığı için cu'âlenin caiz olmaması gerekirken Şâfiî mezhebine göre caizdir. Şâfiî fakihler bu hususta “Onlar, ‘Hükümdarın su kabını yitirdik. Onu getirene bir deve yükü ödül var. Ben buna kefilim’ dediler,” (Yusuf 12/72) âyetini delil gösterirler.⁶⁷ Hâlbuki bu âyet, Hz. Yusuf ve kardeşleri ile ilgili bir hükmü açıklamaktadır. Şâfiî mezhebine göre ise geçmiş ümmetlere ait şer'î hükümler Hz. Peygamber ve ümmeti için hüccet sayılmaz. Dolayısıyla cu'âlenin caiz olması hakkında bu âyetin delil gösterilmesi Şâfiî usul prensibine aykırıdır. Bu durumu fark eden Şâfiî fakihler âyetin delil olarak değil, tekit amaçlı zikredildiğini belirtirler. Hatta Şirbînî, bu âyeti delil göstermemesinin nedeni ile ilgili olarak şer'u men kablenâyı destekleyen bir durum söz konusu olsa bile onun hüccet olmayacağını söyler.⁶⁸ Buna karşılık Zekeriyâ el-Ensârî ise, İslam Hukukunda destekleyicisi bulunan şer'u men kablenânın şer'î delillerden sayılacağını belirtir. Zira yukarıdaki âyeti sahâbenin ücret karşılığında rukye yapması⁶⁹ gibi şer'î deliller ve insanların cu'âleye olan ihtiyacı gibi hukukun genel prensipleri desteklemektedir.⁷⁰

5. Şâfiî mezhebinde görme engelli birisinin nikâh akdine velâyetinin sahih olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Şâfiîlerden İbn Ebî Hüreyre'ye (ö. 345/957) göre velâyeti sahih değildir. Çünkü engel durumu, velâyeti altında bulunanlar ile ilgili araştırmalar yapmasına engel olabilir. Mâverdî, Şâfiî mezhebinde görme engelinin velâyetinin sabit ve dolayısıyla yaptığı akdin de sahih olduğu şeklinde bir görüşün bulunduğunu belirtir ve dayanak olarak da görme engelli olan Hz. Şuayb'ın, kızını Hz. Musa ile evlendirmesini göstermektedir. Zira veli her ne kadar görme engelli olsa da insanlara sorarak velâyeti altında bulunanlarla ilgili araştırmaları yapabilir.⁷¹ Mâverdî'nin bu görüşü için Hz. Şuayb'ın uygulamasını delil göstermesine itiraz edilebilir. Zira yukarıda geçtiği üzere Mâverdî, sadece Hz. İbrahim'in şeriatının bizleri bağladığı görüşünü savunur.

6. Şâfiî mezhebine göre tıpkı mal gibi menfaatler de mehir olarak verilebilir. Mâverdî, bu konudaki delilin “Şuayb, ben sekiz yıl bana çalışmana karşılık, şu iki kızımdan birisini sana nikâhlamak istiyorum... dedi,” (el-Kasas 28/27) âyeti olduğunu belirtir. Zira Hz. Şuayb, kızıyla evlenmesine karşılık Hz. Musa'nın kendisine 8 yıl çobanlık yapmasını mehir konusu olarak belirlemiştir. Mâverdî, bu hükmün öncekilerin şeriatları olduğu için bizleri bağlamayacağı şeklindeki olası bir soruya Şâfiîlerin çoğunluğunun görüşüne göre önceki peygamberlerin şeriatları

⁶⁶ Cu'âle, kaybolan hayvanın bulunup getirilmesi, bir duvarın örülmesi, bir elbisenin dikilmesi gibi iş sözleşmesi konusu olabilen bir menfaatin meydana getirilmesine karşılık verilen ücretin adıdır. Bu husus için bk. Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2: 554.

⁶⁷ Bu âyetin bu hususta delil gösterildiğine ilişkin bk. Ebû İshâk İbrahim b. Ali b. Yusuf el-Fîrûzâbâdî eş-Şîrâzî, *el-Mühezzebe fî fikhi'l-İmâm eş-Şâfiî*, nşr. Zekeriyâ Ömeyrât (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 2: 271-272.

⁶⁸ Şemsuddin Muhammed b. Ahmed eş-Şirbînî, *el-İknâ' fî halli elfâzi Ebî Şucâ'* (Büceyrimî'nin Tuhfetü'l-habîb'i ile birlikte) (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 2: 149; a.mlf., *Muğni'l-muhtâc*, 2: 554.

⁶⁹ Bu husustaki hadisler için bk. Buhârî, “Tıp”, 31-36.

⁷⁰ Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 2: 439.

⁷¹ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebir*, 9: 63.

neshedilmediği sürece bizleri bağlayacağı tarzında cevap vermektedir.⁷² Yukarıda geçtiği üzere Mâverdî önceki peygamberlerden sadece Hz. İbrahim'in şeriatının hüccet olacağı kanaatindedir. Bu âyetin menfaatlerin mehir konusu olabileceğine dair delil gösterilmesine yapılacak olası itiraz kendi kanaati yerine Şâfiîlerin çoğunluğunun görüşüne göre cevap vermektedir.

7. Nevevî, Kitap veya sünnette hükmü belirtilmemiş bir hayvanın önceki ümmetlerin şeriatlarında haram olduğu sabitse istishâb prensibi işletilerek bu hayvanın haram addedilmesi hususunun Şâfiîler arasında ihtilafı bir konu olduğunu söyler. Şöyle ki, bazı Şâfiîler, bu hayvanın şer'u men kablenâdaki haram hükmü Kitap veya sünnette de yer almışsa şer'u men kablenâ ile hükmedilebileceğini savunur. Şâfiîlerin çoğunluğu ise, şer'u men kablenâdaki hükmün dikkate alınmayacağı görüşündedir.⁷³ Nitekim Zekeriyâ el-Ensârî, Şâfiî mezhebinde sahih kabul edilen görüşe göre haram olduğu ile ilgili nass bulunmayan hayvanların hükmünü belirlemede şer'u men kablenâya itimat edilmeyeceğini belirtir.⁷⁴ Hatta Şirbînî helal veya haram olduğu ile ilgili hiçbir delil bulunmayan hayvanların hükmü hakkında, bizim açımızdan delil sayılmayan şer'u men kablenâya dayanmak yerine "De ki, bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki o şüphesiz necistir- ya da Allah'tan başkası adına kesilmiş bir (murdar) hayvandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum," (el-En'âm 6/145) âyetin umumuna dayanarak böyle bir hayvanın helal olduğunu belirtir.⁷⁵ Şöyle ki, bu âyet bir yandan Müslümanlar için haram olan yiyecekleri açıklarken, öte yandan bunların dışında kalanların helal olduğuna işaret etmektedir.

8. İslam Hukukuna göre insanlar arasında meydana gelen cinayetlerde kısas uygulanır. Şâfiî fıkıh kitaplarında bu hüküm için "Tevrat'ta İsrailoğulları'na, 'Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş. Yaralamalara da kısas vardır...' diye yazdık," (el-Mâide 5/45) âyeti delil gösterilir. Hâlbuki bu âyette Yahudiler hakkında Tevrat'ta yer alan bir hükme ilişkin bilgi verilmektedir. Şâfiîlerin kâhir ekseriyeti de şer'u men kablenânın hüccet olmayacağı kanaatindedir. Ancak bu âyeti destekleyen hadisler⁷⁶ bulunduğu için kasten öldürme ve yaralamalarda herhangi bir ayırım gözetmeksizin kısasın gerektiği hakkında bu âyet zikredilir. Hatta Şâfiîler arasında bu âyetin kısas hakkında hüccet olduğu hususunda herhangi bir ihtilafın bulunmadığı da belirtilir.⁷⁷ Bu takdirde Şîrâzî'nin (ö. 476/1083) bir kölenin kasten birisini öldürmesi hâlinde kısas edileceğine ilişkin Tevrat'ta yer alan ve Yahudilere ait olan bir hükmü ifade eden el-Mâide sûresi 45. âyeti delil göstermesi⁷⁸ hüküm istinbâtında şer'u men kablenânın hüccet olacağı görüşünün savunduğu zamanda olsa gerek.

⁷² Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebir*, 9: 411.

⁷³ Bu görüşler için bk. Nevevî, *Ravzatu't-tâlibîn*, 2: 544; a.mlf., *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb li's-Şîrâzî* (Cidde: Mektebetu'l-İrşâd, ts.), 9: 27.

⁷⁴ Zekeriyâ el-Ensârî'nin bu yaklaşımı için bk. Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 1: 567.

⁷⁵ Bu yaklaşım hakkında bk. Şirbînî, *el-İknâ' fi halli elfâzi Ebî Şucâ'*, 2: 555; a.mlf., *Muğni'l-muhtâc*, 2: 408.

⁷⁶ *Kitâb Allah'ın Kıssaları* Buhârî, "Sulh", 8; Ebû Dâvûd, "Diyât", 32; İbn Mâce, "Diyât", 16; Nesâî, "Kasâme", 17.

⁷⁷ Nevevî, *el-Mecmû'*, 18: 348-349.

⁷⁸ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3: 170. Şîrâzî, uzuvların kasten kesilmesi veya bir kimsenin kasten birisini yaralamasında kısasın gerekeceğine ilişkin el-Mâide, 5/45. âyetini delil gösterir. Bu hususla ilgili bilgi için bk. Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3: 179.

Burada şu hususun belirtilmesinde fayda vardır: Şer'u men kablênâyı hüccet saymayan Şâfiî fakihlerin fikhî meselelere ilişkin görüşleri, Mezhep İmamı olan İmam Şâfiî'nin konu hakkındaki görüşleriyle aynıdır. Şâfiî fakihler, yukarıda ele aldığımız fikhî meselelerdeki görüşlerini şer'u men kablênâyı dayandıkları için değil, bu meselelere ilişkin aynı hükmü ifade eden başka delil sebebiyle savunmaktadırlar. Böylece onlar, şer'u men kablênânın delil olacağı kanaatinde olan İmam Şâfiî'nin vardığı aynı pratik sonuca, yani aynı fikhî hükme başka bir delille istidlâl ederek varmışlardır.

SONUÇ

Kur'an'da veya sünnette zikredilen önceki peygamberlerin şeriatlarına ait hükümlerden Hz. Peygamber ve ümmeti için yürürlükten kaldırdığına dair bilgi bulunmayan kısmının hüküm istinbatında delil olup olmadığı Şâfiîler arasında tartışmalıdır. Şâfiîlerin kâhir ekseriyeti, Hz. Peygamber'den önceki ilahî dinlerin hükümlerini, başka bir tabirle şer'u men kablênâyı geniş bir incelemeye tâbi tutmuş, Kur'an'da veya sünnette zikredildiği hâlde yürürlükten kaldırıldığına dair herhangi bir nass bulunmayan şer'u men kablênâyı şer'î delillerden görmemiştir. Şâfiîler, görüşlerini âyet, hadis ve aklî delillerle desteklemişlerdir. Şâfiî mezhebinde şer'u men kablênânın edille-i şer'iyye arasında yer almayacağına ilişkin ortaya konan teorik yaklaşımın pratik sonuçlara etkisi, Şâfiî fakihlerin fûru-i fıkha ait meselelerin hükmü ile ilgili getirmiş oldukları delillerde görülmektedir. Çünkü bu fakihler şer'u men kablênânın yer aldığı âyetleri ya delil göstermemişlerdir ya da bu âyetleri sadece tekit amaçlı zikretmişlerdir. Buna karşılık Şâfiîlerin bir kısmı ise, İslam Hukukunda kendisiyle amel etmeyi gerektirecek bir delil bulunan şer'u men kablênânın Müslümanlar açısından hüccet olduğu kanaatindedir. Bu bakımdan, usul eserlerinde şer'u men kablênânın hüccet olmadığı görüşünü savunan Şâfiîler, fûru eserlerinde bu prensibin etkisinin söz konusu edildiği fikhî meselelerde önceki şeriatlara ait hükümlerin yer aldığı âyetleri ya hiç zikretmez ya da sadece takviye amaçlı zikretmişlerdir. Bir kısmı da âyet veya hadisin desteklediği şer'u men kablênânın yer aldığı âyetleri zikretmiştir. Onların bu yaklaşımlarından tutarlı bir tarzda usul - fûru ilişkisini gözettileri anlaşılmaktadır.

Şâfiî usulcülerin kâhir ekseriyeti, şer'u men kablênânın hüccet olmadığına ilişkin yaklaşımıyla Mezhep İmamına muhalefet etmektedir. Şâfiî usulcülerin özellikle şer'u men kablênâ prensibine dair görüşleri Mezhep İmamlarından farklı bir yaklaşım sergilediklerini göstermek açısından oldukça önemlidir. Usulün daha çok Mezhep İmamının görüşüne dayanarak ortaya konulması çabası içerisinde olan ve fukahâ yöntemini takip eden usulcülerin aksine Şâfiî usulcülerin usul konularında Mezhep İmamlarına muhalefet etmelerindeki temel etken, onların usul anlayışlarının Mezhep İmamlarının usul anlayışını ortaya koyma çabasında olmamaları, usullerinin Mezhep İmamlarının fûru meselelerine ilişkin görüşünü temellendirme gayreti gütmemeleri ve usul kurallarını yalnızca aklî istidlâl dayandırarak ortaya koyma düşünceleri olsa gerektir. Hatta Cüveynî, İmam Şâfiî'nin şer'u men kablênânın hüccet sayılacağı görüşüne meyilli olduğunu belirttiği halde, kendisinin ise, hüccet sayılmayacağı görüşünde olduğunu belirtir. Bu da mezhep usulcülerinin görüşlerini imamlarının görüşleriyle destekleme veya aralarında uyumlu bir ilişki kurma gibi bir gayretlerinin olmadığını göstermesi bakımından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel. *Müsnedu'l-İmam Ahmed b. Hanbel*. Thk. Şuayb el-Arnâvût. Muhammed Nuaym el-İrîksûsî ve İbrahim ez-Zîbak. 54 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998.
- Âmidî, Ebü'l-Hasan Seyfuddîn Ali b. Muhammed. *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*. Nşr. Abdürrezzak Afîfî, Dâru's-Samî'î. 4 Cilt. Riyad: Dâru's-Samî'î, 2003.
- Beyhakî, Ebü Bekr Ahmet b. el-Hasan b. Ali. *es-Sünenü'l-kübrâ*. 10 Cilt. Haydarâbâd: Dâru'l-Me'ârif, 1344/1924.
- Cüveynî, İmâmu'l-Haremeyn Abdülmelik b. Abdullah b. Yusuf. *el-Burhân fi usûli'l-fıkah*. Thk. Abdulazîm ed-Dîb. b.y.: y.y., 1399.
- Cüveynî, İmâmu'l-Haremeyn Abdülmelik b. Abdullah b. Yusuf. *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-Mezheb*. Thk. Abdülazîm Mahmud ed-Dîb. 22 Cilt. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2007.
- Dervîş, Abdurrahman b. Abdullah. *eş-Şerâ'u's-sâbika ve medâ hucçiyetihâ fi ş-şer'ati'l-İslâmî*. b.y.: y.y., ts.
- Dönmez, İbrahim Kâfî. "Şer'u Men Kablenâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39: 15-19. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebü Hamid Muhammed b. Muhammed. *el-Menhûl min ta'likâti'l-usûl*. Thk. Muhammed Hasan Heyto. b.y.: y.y., ts.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebü Hamid Muhammed b. Muhammed. *el-Müstasfâ min 'ilmi'l-usûl*. Thk. Hamza b. Zühayr Hafız. 4 Cilt. b.y.: y.y., ts.
- İsnevî, Ebü Muhammed Cemâluddîn Abdürrahim b. el-Hasen. *et-Temhîd fi tahrîci'l-fürû' 'ale'l-usûl*. Thk. Muhammed Hasan Heyto. 2. Baskı. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Hâvi'l-kebîr*. Thk. Ali Muhammed Muavvîz ve Adil Ahmed Abdülmevcûd. 18 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Mustafa Dîb el-Buğâ. *Eserü'l-edilleti'l-muhtelifihâ fi'l-fikhi'l-İslâmî*. Dimaşk: Dâru'l-İmam el-Buhârî, ts.
- Nevevî, Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb li'ş-Şîrâzî* (Tekmiletu Mecmû'). 20 Cilt. Cidde: Mektebetü'l-İrşâd, ts.
- Nevevî, Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *Ravzatü'tâlibîn*. Thk. Abdu Ali Köşk. 8 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Feyhâ, 2012.
- Râzî, Fahrüddîn Ebü Abdullah Muhammed b. Ömer. *el-Mahsûl fi ilmi usûli'l-fikh*. Thk. Taha Cabir el-Ulvânî. 6 Cilt. b.y.: Müessesetu'r-Risâle, ts.
- Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdülcebbâr. *Kavâtu'l-edille fi usûli'l-fikh*. Thk. Abdullah b. Hâfız b. Ahmed el-Hakemî. 6 Cilt. Riyad: Mektebü't-Tevbe, 1998.
- Sübkî, Tâciüddîn Abdülvehhâb b. Ali İbnü'l-Abdülkâfî. *Cem'u'l-cevâmi' fi usûli'l-fikh*. Nşr. Abdulmun'im Halil İbrahim. 2. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *el-Ümm*. Thk. Rif'at Fevzî Abdülmuttalip. 11 Cilt. 4. Baskı. b.y.: Dâru'l-Vefâ, 2011.
- Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb el-Kâhirî. *el-İknâ' fi halli elfâzi Ebi Şucâ'* (Büceyrimî'nin Tuhfetü'l-habîb'i ile birlikte). 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb el-Kâhirî. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*. Nşr. Muhammed Halil 'Îtânî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1997.
- Şîrâzî, Ebü İshâk İbrahim b. Ali b. Yusuf el-Fîrûzâbâdî. *el-Luma' fi usûli'l-fikh*. Thk. Abdulkadir el-Hatîb el-Hasanî. Bahreyn: Mektebetu Nizam Yakub, 2013.
- Şîrâzî, Ebü İshâk İbrahim b. Ali b. Yusuf el-Fîrûzâbâdî. *el-Mühezzeb fi fikhi'l-İmâm eş-Şâfiî*. Nşr. Zekeriyâ Ömeyrât. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- Şîrâzî, Ebü İshâk İbrahim b. Ali b. Yusuf el-Fîrûzâbâdî. *et-Tabsıra fi usûli'l-fikh*. Thk. Muhammed Hasan Heyto. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1983.

Zekeriyâ el-Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn b. Muhammed es-Süneykî el-Hazrecî. *Esne'l-metâlib şerhu Ravzu't-tâlib*. 4. Cilt. b.y.: y.y., 1313.

Zencânî, Ebû'l-Menâkıb Şihâbüddîn Mahmud b. Ahmed b. Mahmud b. Bahtiyâr. *Tahrîcü'l-fürû'ale'l-usûl*. Thk. Muhammed Edîb Salih. 4. Baskı. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1982.

Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır. *el-Bahru'l-muhît fî usûli'l-fikh*. Nşr. Ömer Süleyman el-Eşkar. 6 Cilt. 2. Baskı. Kahire: Dâru Safve, 1992.